ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, KULTURU I KNJIŽEVNO PREVOĐENJE

Gaze in Flux
No. 1 - Year 15
12/2024 - LC.8

Mario Kolar, University of Rijeka, Croatia

Sherlock Holmes u raljama hrvatskih prijevoda i pastiša

Primorac, Antonija. Što čitamo kad čitamo hrvatskog Sherlocka Holmesa. Prijevod, pastiš i digitalni zaokret u svjetskoj književnosti. Filozofski fakultet u Rijeci, 2023. 164 str.

Čitajući prvi hrvatski kriminalistički roman, Kneginja iz Petrinjske ulice Marije Jurić Zagorke, objavljen 1910., pomalo me začudilo to što je zagrebački policajac Šimek, koji u romanu istražuje umorstvo jedne gospođe, bio obožavatelj Sherlocka Holmesa. Jednog od najslavnijih svjetskih književnih detektiva nije teško obožavati pa nije me začudilo to. Začudila me činjenica da je Zagorka već 1910. čitala ili barem čula za Doyleova junaka, koji se u književnoj javnosti, i to u Velikoj Britaniji, pojavio tek dvadesetak godina ranije. Pritom nisam, dakako, sumnjao ni u Zagorkinu natprosječnu obaviještenost o aktualnim književnim fenomenima (i po mnogočemu drugom bila je ispred svih drugih) ni u njezin smisao za prepoznavanje onoga što čitatelji vole. Zanimalo me ustvari je li Zagorka za fikcionalnog britanskog detektiva čula ili je čitala o njemu u Hrvatskoj, ili možda u Mađarskoj ili Austriji, kamo je putovala, ili gdje drugdje.

Pokušao sam stoga pronaći podatak jesu li Doyleova djela s Holmesom u glavnoj ulozi bila prevedena na hrvatski jezik prije njezine Kneginje. Pretragom knjižničnog kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK) u Zagrebu pokazalo se da jesu – prvi tamo spomenuti prijevodi datirani su 1899. godinom, s tim da kod godine stoji upitnik, što znači da podatak nije posve pouzdan. Poslije se pokazalo da to nisu prvi prijevodi, no nisam dalje istraživao jer se pojavio podatak da je 1907. u Zagrebu počela izlaziti čak i posebna edicija Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji, čiji je dio dostupan u e-izdanju u sklopu Digitalnih zbirki NSK-a. Dakle, Holmes je definitivno hrvatskom čitateljstvu bio dostupan prije 1910., pa je vjerojatno i rodonačelnica hrvatske

eISSN 1847-7755; doi: 10.15291/sic/1.15.lc.8

popularne književnosti tako došla do njega. Gledajući digitalizirane sveščiće iz spomenute edicije, primijetio sam da je kod nekih priča potpisan Doyle, a kod nekih nije, što je izazvalo sumnju u njihovu autentičnost, no nisam to dalje istraživao jer mi u tom trenutku više nije bilo važno. Bio mi je važan samo podatak da je Holmes postojao na hrvatskom prije Zagorkine Kneginje i da je vjerojatno tako ušao u taj roman. No, odgovore na složenu problematiku najstarijih (i kasnijih) hrvatskih prijevoda djela o Holmesu, ali i još mnogo toga povezanoga s njima, dobio sam uskoro u posebnoj knjizi. Njezin je naslov Što čitamo kad čitamo hrvatskog Sherlocka Holmesa: prijevod, pastiš i digitalni zaokret u svjetskoj književnosti, a autorica joj je Antonija Primorac, izvanredna profesorica na Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta u Rijeci, koji je knjigu 2023. i objavio (osim tiskanog dostupno je i e-izdanje knjige).

Kad sam već krenuo u ovaj osvrt s pitanjem (prvih) hrvatskih prijevoda djela o Holmesu, istaknut ću onda prvo i doprinos ove knjige toj problematici. A taj je doprinos kapitalan – autorica u svojoj knjizi po prvi put rekonstruira povijest hrvatskih prijevoda Doyleovih djela o Holmesu. Kad sam bio pokušao ustanoviti kako to da je Zagorka već početkom 20. stoljeća čitala o Holmesu, očekivao sam da postoji popis hrvatskih prijevoda Doyleovih djela, no ispostavilo se suprotno. Štoviše, pitanje je koliko pouzdanih i cjelovitih bibliografija hrvatskih prijevoda kanonskih djela svjetske književnosti uopće imamo. Sastavljanje takvih bibliografija čini se kao nešto samorazumljivo, gotovo kao nulta točka za istraživanje recepcije nekog pisca/djela/lika/teme, no kod nas su takva istraživanja – uz časne izuzetke – vrlo rijetka, što ovoj knjizi još više daje na važnosti. Najstariji hrvatski prijevod Doyleovih djela o Holmesu autorica registrira već 1894. u časopisu Dom i sviet, čime ujedno ukazuje na važnost periodike za književnopovijesna istraživanja, pogotovo za kronologiju prijevoda, odnosno recepciju nekog pisca ili žanra u stranim sredinama.

Osim rekonstrukcije hrvatskih prijevoda Doyleova Holmesa Antonija Primorac u knjizi registrira i ostale hrvatske Holmese. Naime, autorica uvjerljivo obrazlaže da pojedini hrvatski prijevodi pripovijedaka s Holmesom kao glavnim likom ne potječu iz Doyleova pera, nego je riječ o pastišima, dakle krivotvorinama. Takvog lažnog Holmesa autorica pronalazi već u spominjanoj ediciji Detektiv Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji, koju je od 1907. do 1909. u Zagrebu izdavao Gjuro Trpinac. Uz pojedine autentične Doyleove pripovijetke u toj su ediciji objavljivane i pripovijetke o Holmesu koje nije napisao britanski klasik, nego anonimni njemački autori. Taj lažni

njemački Holmes, čije je ime u nekim edicijama imalo čak i germanizirani oblik Scherlock, imao je drugačije osobine nego originalni britanski, umjesto Watsona za pomagača je imao Harryja Taxona itd. U svakom slučaju, hrvatski su se čitatelji, dakle, istovremeno upoznali i s pravim Holmesom i s njegovim doppelgängerom, ni ne primjećujući tu razliku.

No osim što donosi Holmesove pastiše, ta je edicija problematična – kako uvjerljivo obrazlaže autorica – zbog još nekoliko razloga. Prvi je taj što su rijetke autentične Doyleove pripovijetke uvrštene u tu ediciju – kao uostalom i neki prijevodi Doyleovih djela koji su im prethodili – prevođene na hrvatski jezik s posrednih njemačkih prijevoda, a ne s izvornog engleskog jezika na kojem ih je autor napisao. Kao drugo, usporedbom Doyleovih izvornika i hrvatskih prijevoda autorica uočava da u hrvatskim verzijama pojedini dijelovi pripovijedaka nedostaju ili su pogrešno prevedeni, a nešto su im prevoditelji čak i dodavali. To što je to više zasluga njemačkih prijevodnih posrednika nego hrvatskih prevoditelja ne umanjuje i njihovu krivnju. No najviše je možda zabrinjavajuća činjenica to što se ti loši hrvatski prijevodi pravog, ali i prijevodi lažnog Holmesa, pojavljuju i kasnije u hrvatskom izdavaštvu, čak i u 21. stoljeću!

Spomenuti uvidi o ranim hrvatskim prijevodima i pastišima o Holmesu autorici su indikatori stanja u hrvatskoj kulturi s početka 20. stoljeća, u kojoj je, s jedne strane, još uvijek neuređena regulativa oko autorskih prava te ne postoji moderna svijest o prevođenju (o nepovredivosti originala, o prijevodu kao autorskom djelu itd.), a s druge se strane razvijaju komercijalne izdavačke prakse te se počinje širiti popularna književnost. No fenomen pravog i lažnog hrvatskog Holmesa autorica kontekstualizira i u međunarodnom kontekstu. Tako uvjerljivo obrazlaže da je hrvatska edicija Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji nastala po uzoru na njemačku ediciju Detektiv Sherlock Holmes und seine weltberühmten berlinske izdavačke kuće Verlagshaus für Volksliteratur und Kunst, koja je uz pojedine Doyleove pripovijetke sadržavala uglavnom Holmesove pastiše anonimnih njemačkih autora (kao neki od potencijalnih autora najčešće se spominju njemački pisci Kurt Matull, pravog imena Eduard Carl Otto Wangemann, i Theo von Blankensee, pravog imena Matthias (Mathis) Blank). Trpinac je svoju ediciju izdavao i na slovenskom jeziku u Sloveniji te na ekavici i ćirilici u Srbiji, a njemačka je edicija bila polazište i sličnim serijama u Španjolskoj, Portugalu, Francuskoj, Češkoj, Švedskoj, Danskoj itd. U tom smislu Hrvatska nije bila jedina žrtva

loše prevedenog i lažnog Holmesa, nego se radilo o širem fenomenu koji je kontaminirao ranu međunarodnu recepciju slavnog književnog detektiva.

Do podataka o stranim Holmesovim edicijama autorica je došla zahvaljujući sve brojnijim digitalnim izvorima u različitim zemljama, no valja istaknuti da je neke od najvažnijih podataka ipak pronašla zahvaljujući fizičkim istraživanjima, ponajprije u jednoj od najvećih zbirki posvećenih Doyleu, The Arthur Conan Doyle Collection Lancelyn Green Bequest, koja se nalazi u Gradskoj knjižnici u Portsmouthu, Velika Britanija, i još uvijek nije digitalizirana (a ni do kraja katalogizirana). Autoričina istraživanja u toj zbirci dobar su primjer da će trebati još mnogo vremena prije nego što ćemo se moći osloniti samo na digitalizirane izvore.

Svjesna je toga i autorica, koja uz blagodati digitalne humanistike, kao što su dostupnost gradiva, brzina pretraživanja itd., ističe i slijepe pjege digitalne euforije. Gledano na globalnoj razini, autorica s pravom ukazuje na infrastrukturne nejednakosti svih dijelova svijeta (npr. nejednak pristup električnoj energiji i brzom internetu, nedovoljno sredstava za digitalizacijske projekte), jezične barijere (većina digitalnih alata dobro funkcionira samo za engleski jezik) i slično, ali ukazuje i na nedostatke nekih metodoloških pravaca digitalne humanistike. Tako se pridružuje kritici Morettijeve metode daljinskog čitanja (distant reading) i sličnih kvantitativno-formalnih računalno potpomognutih analiza književnosti, vidjevši prednosti digitalne humanistike prvenstveno u dostupnosti izvora. Pritom na tragu Katherine Bode upozorava da građu nije dovoljno samo digitalizirati i učiniti dostupnom na internetu, nego ju je potrebno popratiti iscrpnim metapodacima, u slučaju književnog teksta o njegovim izdanjima te kontekstu objave i recepcije, kao što i sama građa (tekstovi) mora biti strojno čitljiva itd. Jedan takav digitalizacijski projekt autorica je, zajedno sa svojim studentima, ostvarila u vezi hrvatskog Holmesa – digitalizirali su te adekvatno opremili Doyleove pripovijetke iz spominjane zagrebačke edicije Sherlock Holmes i njegovi znameniti doživljaji za virtualnu izložbu Sherlockovi dvojnici, koja bi trebala biti dostupna na mrežnoj platformi NSK-a te na platformi COVE Sjevernoameričkog udruženja za viktorijanističke studije (engl. North American Victorian Studies Association), čija je autorica članica i čije su alate i metodologiju koristili.

U svakom slučaju, cjelovitom rekonstrukcijom hrvatskih prijevoda i pastiša o jednom od najslavnijih fikcionalnih detektiva te njihovim problematiziranjem u domaćem i međunarodnom književnom,

izdavačkom i kulturološkom kontekstu knjiga Antonije Primorac daje velik doprinos traduktologiji, povijesti knjige i izdavaštva, književnoj komparatistici, anglistici i kroatistici. Pritom autorica vješto kombinira izlaganje nemalog broja bibliografskih i ostalih nužnih (književno)povijesnih podataka s njihovim interpretacijama, promatrajući ih u širem kulturološkom i teorijskom kontekstu. Na taj način njezina knjiga istovremeno predstavlja katalog podataka o recepciji pravog i lažnog Holmesa u Hrvatskoj i širem međunarodnom kontekstu s jedne strane te je poticajan tekst za promišljanja o prevođenju, svjetskoj književnosti i digitalnoj humanistici s druge strane. Osim odnosa između izvornika, prijevoda i pastiša te pitanja posrednog prevođenja autorica traduktološku problematiku proširuje i na pitanje važnosti prijevoda za rasprostiranje i razvoj žanrova u svjetskoj književnosti. Štoviše, proučavanje prijevoda i konteksta prevođenja autorica vidi kao jedan od glavnih zadataka u proučavanju svjetske književnosti, koju na tragu Davida Damroscha poima kao međukulturni književni dijalog u kojem sudjeluju samo ona djela koja cirkuliraju i izvan vlastitih jezičnih i kulturoloških izvornih točaka. Poticajna su i autoričina promišljanja o prednostima i zamkama digitalne humanistike, o autorskim pravima, izdavačkim praksama itd. Kroz sva ta područja autorica nas vodi sigurnom, ali i čitateljima pristupačnom rukom, što knjigu čini lako čitljivom, a općem dojmu pozitivno doprinosi i moderan dizajn knjige, nažalost vrlo rijedak u znanstvenim izdanjima. Riječ je, dakle, o uzornoj znanstvenoj studiji, intelektualno poticajnom i zanimljivom štivu te lijepoj knjizi koja će biti korisna prije svega različitim istraživačima, ali i zanimljiva svim ostalim čitateljima.

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License